

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΛΕΪΜΟΝΗΣ

**Δημιουργική γραφή
στην τάξη**

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΡΑΦΗΜΑ

Δημιουργική Γραφή στην Τάξη

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Διονύσης Λεϊμονής

e-mail: dioleimonis@gmail.com

1^η έκδοση: Θεσσαλονίκη, Ιανουάριος 2019

ISBN: 978-618-5271-69-5

Copyright © ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΡΑΦΗΜΑ

Επιμέλεια Έκδοσης-Σχεδιασμός εξωφύλλου: Θάλεια Φωτάκη

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΡΑΦΗΜΑ

ΣΤΡ. ΕΞΑΔΑΚΤΥΛΟΥ 5, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Τηλ./Fax: 2310.248272, e-mail: grafima@grafima.com.gr

www.grafima.com.gr ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΡΑΦΗΜΑ

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η ολική ή μερική αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιοδήποτε μέσο ή τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό και ηχογράφησης, ή όπως αλλιώς χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του εκδότη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλογικό σημείωμα συγγραφέα	7
Εισαγωγή Τρ. Κωτόπουλου, αναπληρωτή καθηγητή Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας	13
Πρόλογος Α. Καρακίτσιου, καθηγητή ΤΕΠΑΕ Α.Π. Θεσσαλονίκης	15
 Ενότητα 1	
Δημοτικά τραγούδια	
Δημοτικά νανουρίσματα	30
«Της Πάργας»	35
«Του γιοφυριού της Άρτας»	39
 Ενότητα 2	
Κρητική λογοτεχνία	
Γεώργιος Χορτάτσης, «Ερωφίλη»	47
Βιτσέντσος Κορνάρος, «Ερωτόκριτος»	51
Μαρίνος Τζάνε Μπουνιαλής, «Ο Κρητικός Πόλεμος»	57
 Ενότητα 3	
Νεοελληνικός διαφωτισμός	
Ρήγας Βελεστινλής, «Θούριος»	61
Αθανάσιος Χριστόπουλος, «Τώρα»	65
Ανώνυμος, «Ο Ρωσσαγγλογάλλος»	67
Αδαμάντιος Κοραής, «Ο Παπατρέχας»	70
Λόρδος Μπάυρον, «Το προσκύνημα του Τσάιλντ Χάρολντ»	75
 Ενότητα 4	
Απομνημονεύματα	
Γιάννης Μακρυγιάννης, «Απομνημονεύματα»	81
Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου, «Αυτοβιογραφία»	87
Παναγής Σκουζές, «Ο βίος μου»	91

Ενότητα 5

Η λογοτεχνία στα Επτάνησα

Ανδρέας Κάλβος, «Εις Πάργαν»	95
Διονύσιος Σολωμός, «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι»	100
Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, «Ο Δήμος και το καριοφίλι του»	109
Ανδρέας Λασκαράτος, «Ο κακός μαθητής»	115
Λορέντζος Μαβίλης, «Λήθη»	122

Ενότητα 6

Οι Φαναριώτες και οι Ρομαντικοί των Αθηνών

Αλέξανδρος Σούτσος, «Ο επιστάτης των εθνικών οικοδομών επί Ι. Καποδίστρια»	129
Σπυρίδων Βασιλειάδης, «Η χαρά»	132
Σάμιουελ Τ. Κόλεριτζ, «Δουλειά χωρίς ελπίδα»	135
Γρηγόριος Παλαιολόγος, «Ο ζωγράφος»	138
Εμμανουήλ Ροΐδης, «Τα υαλοπωλεία»	140

Ενότητα 7

Η νέα Αθηναϊκή Σχολή (1880-1922)

Γεώργιος Βιζυηνός, «Στο χαρέμι»	145
Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, «Τ' αγνάντεμα»	150
Άντον Τσέχωφ, «Ο Παχύς και ο Αδύνατος»	156
Ανδρέας Καρκαβίτσας, «Ο Ζητιάνος»	158
Κωστής Παλαμάς, «Ίαμβοι και ανάπαιστοι»	163
«Ύμνος στον Παρθενώνα»	166
Κ. Π. Καβάφης, «Φωνές»	168
«Όσο μπορείς»	170
«Στα 200 π.Χ.»	172
Γρηγόριος Ξενόπουλος, «Ο τύπος και η ουσία»	175
Κωνσταντίνος Θεοτόκης, «Η τέχνη του αγιογράφου»	177
Πηνελόπη Δέλτα, «Πρώτες ενθυμήσεις»	180
Άγγελος Σικελιανός, «Γιατί βαθιά μου δόξασα»	183
Κώστας Βάρναλης, «Ορέστης»	185
Ναπολέον Λαπαθιώτης, «Νυχτερινό»	187

Ενότητα 8**Η νεότερη λογοτεχνία*****Η λογοτεχνία από το 1922 ως το 1945***

Κ. Καρυωτάκης, «Σαν δέσμη από τριαντάφυλλα»	193
«Βράδυ»	195
Μαρία Πολυδούρη, «Γιατί μ' αγάπησες»	197
Γιάννης Σκαρίμπας, «Ουλαλούμ»	200
Ζυλ Λαφόργκ, «Μοιρολόι φεγγαριού στην επαρχία»	202
Άγγελος Τερζάκης, «Ο ματωμένος λυρισμός»	206
Στρατής Μυριβήλης, «Τα ζα»	208
Νίκος Καζαντζάκης, «Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά»	212
Γιώργος Σεφέρης, «Με τον τρόπο του Γ.Σ.»	218
«Τρία χαϊκού»	220
«Ομιλία στη Στοκχόλμη»	224
Ανδρέας Εμπειρίκος, «Τριαντάφυλλα στο παράθυρο»	227
Νίκος Εγγονόπουλος, «Μπολιβάρ»	229
Οδυσσέας Ελύτης, «Το Άξιον Εστί» («Η γένεσις»)	231
«Το Άξιον Εστί» («Τα Πάθη, Ε'»)	232
«Δώρο ασημένιο ποίημα»	234
Γιάννης Ρίτσος, «Αρχαίο Θέατρο»	237
«Ρωμιοσύνη»	238
Νίκος Καββαδός, «Kuro Siwo»	240
Φραντς Κάφκα, «Ποσειδώνας»	242
Γιώργος Θεοτοκάς, «Η διαδήλωση»	244
Μ. Καραγάτσης, «Ένας Ρώσος συνταγματάρχης στη Λάρισα»	247
Κοσμάς Πολίτης, «Η γνωριμία με τη Μόνικα»	248
Μέλπω Αξιώτη, «Η ψυχή του νησιού»	252

Ενότητα 9**Μεταπολεμική και σύγχρονη λογοτεχνία**

Μίλτος Σαχτούρης, «Τα δώρα»	257
Μανόλης Αναγνωστάκης, «Στο παιδί μου»	260
Κική Δημουλά, «Τα πάθη της βροχής»	263
Τζένη Μαστοράκη, «Οι μεγάλοι»	266
Δημήτρης Χατζής, «Η τελευταία αρκούδα της Πίνδου»	268

Αντώνης Σαμαράκης, «Ζητείται ελπίς»	271
Κώστας Ταχτσής, «Κι έχουμε πόλεμο!»	276
Ρέα Γαλανάκη, «Η μεταμφίεση»	278
Αργύρης Χιόνης «Έχων σώας τας φρένας και άλλες τρελές ιστορίες», εκδ. Κίχλη, 2016, σελ. 203.....	284
Λεξικό Όρων	289
Παράρτημα: Αξιολόγηση γραπτών	315
Βιβλιογραφία	325
Ευχαριστίες	331
Βιογραφικό σημείωμα	333

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Αγαπητοί συνάδελφοι,

Η δημιουργική γραφή τα τελευταία χρόνια έχει βρει πρόσφορο έδαφος και δικαίως εισέρχεται και στον χώρο της επίσημης εκπαίδευσης στην Ελλάδα, καθώς μπορεί, πραγματικά, να απελευθερώνει νου και φαντασία, ακόμη και των μαθητών που δεν έχουν «έφεση» στα γλωσσικά μαθήματα.

Θα με ρωτούσε τώρα εύλογα κάποιος: «Μα διδάσκεται η γραφή, και μάλιστα σε μια πολυπληθή τάξη, όπως συμβαίνει στο ελληνικό σχολείο;»

Τα εργαστήρια δημιουργικής γραφής μέσα στη σχολική τάξη μπορούν να βοηθήσουν σημαντικά έναν μαθητή/μία μαθήτρια να βρει τον δρόμο της γραφής πιο εύκολα, να αποφασίσει να γράψει για να ευχαριστηθεί, να απελευθερωθεί από φόβους κι ενδοιασμούς του.

Μπορούμε, δηλαδή, να τον ενθαρρύνουμε, αν διαγνωστεί το ταλέντο του, που δεν διαθέτουν όλοι όσοι γράφουν, μα πάνω απ' όλα να τον ευαισθητοποιήσουμε σε θέματα τεχνικής, που αργά ή γρήγορα θα τα ανακαλύπτει μόνος του, μέσα από την πράξη. Μπορούμε, επίσης, να εξοικονομήσουμε χρόνο για αυτόν, να τον βοηθήσουμε να δαμάσει το υλικό του, να ανακαλύψει τη «φωνή» του. Το να βρεθεί εκείνη την ώρα δίπλα του ένας δάσκαλος, ένας μέντορας ή μια ομάδα υποστήριξης, η «ομάδα της τάξης», μπορεί να προσφέρει σημαντική βοήθεια στον νεαρό «συγγραφέα». Όχι, φυσικά, με την έννοια ότι θα «φυτέψει» μέσα του κάτι που δεν υπάρχει – ο σπόρος πρέπει να είναι ήδη εκεί. Μπορεί όμως να τον βοηθήσει να καλλιεργήσει τον σπόρο, να φέρει σε πέρας το έργο του στο μέτρο των δυνάμεών του. Εννοείται, βέβαια, πως ο δάσκαλος θα έχει την ευρύτητα πνεύματος, την ευαισθησία και τον απαραίτητο σεβασμό, ώστε να δημιουργήσει το κατάλληλο κλίμα στην ομάδα των μαθητών και να τους βοηθήσει να ανακαλύψουν τον δικό τους δρόμο...

Έχοντας ασχοληθεί ιδιαίτερα τα τελευταία εφτά χρόνια με τη δημιουργική γραφή, θα επιχειρήσω να απαντήσω σε πιθανά ερωτήματα που σας γεννά ο όρος δημιουργική γραφή ή που θα δεχτείτε από τους μαθητές σας.

1. Τι είναι αυτό που μπορεί κανείς να κερδίσει από τη δημιουργική γραφή, την κατά βάση δηλαδή ομαδική γραφή, όταν όλοι γνωρίζουμε περί της μοναχικότητας και της εσωτερικότητας της συγγραφικής δραστηριότητας;

Η κοινότητα στη γραφή, θαρρώ, απελευθερώνει, η αίσθηση του κοινού πάθους της γραφής μπορεί να ξεμπλοκάρει τον νου, «λυτρώνοντας» τους μαθητές από το μαρτύριο της άδειας κόλλας ή, αν θέλετε, της λευκής οθόνης του υπολογιστή!!!

2. Μπορούν όλοι οι συμμετέχοντες μαθητές να γράψουν καλές ιστορίες;

Θα απαντήσω έχοντας τη σιγουριά της βιωματικής εμπειρίας: Δεν είναι απαραίτητο όσοι μαθητές σας συμμετέχουν στο πρόγραμμα να γράψουν λογοτεχνικά αριστουργήματα.

Στόχος του εκπαιδευτικού είναι να παρακινήσει τα παιδιά να γράψουν με την καρδιά τους. Να τους κάνει να τους αρέσει η γραφή, να παίζουν με τις λέξεις, να δίνουν και να παίρνουν λέξεις, να διασκεδάζουν, να το ευχαριστηθούνται...

3. Κρίνουμε τα γραφόμενα των μαθητών μας; Και αν ναι, πώς και σε ποιον βαθμό;

Η απάντηση είναι αφοπλιστικά απλή. Δεν κρίνουμε και δεν βαθμολογούμε, όπως θα κάναμε με μια σχολική άσκηση, δεν λαμβάνουμε υπόψη ορθογραφικά λάθη, παραβλέπουμε κάποια εκφραστικά σφάλματα, δηλαδή δεν στεκόμαστε με μια «ζυγαριά» στο χέρι, αλλά συνεχώς παρωθούμε την ελεύθερη έκφραση και επιβραβεύουμε ακόμη και την ελάχιστη προσπάθεια, κάνοντας ακόμη και τους συνήθως αδιάφορους για τα μαθήματα μαθητές να συμμετέχουν, να μη μένουν αδρανείς, να γράφουν έστω μια δυο αράδες.

4. Τελικά, τι κερδίζει κανείς μετέχοντας σε μια τέτοια ομάδα;

α. Πρώτα απ' όλα, κερδίζει τη χαρά της επαφής με άλλα άτομα μέσα στη σχολική τάξη ή και γενικότερα μέσα στο σχολείο.

β. Το άτομο που εντάσσεται σε μια τέτοια ομάδα σταδιακά ελευθερώνεται από τη φοβία της εκμυστήρευσης των σκέψεων και των συναισθημάτων του, καθώς αποκτά ουσιαστικά το πρώτο του αναγνωστικό κοινό, το οποίο έχει όλη την καλή διάθεση να τον ακούσει, να αφουγκραστεί τις πνευματικές του ανησυχίες, να τον επιβραβεύσει αλλά και να τον κριτι-

κάρει-σκολιάσει αρνητικά στο πλαίσιο ενός οικείου κλίματος και καθόλου μα καθόλου ανταγωνιστικού.

5. Πώς είναι δυνατόν οι συμμετέχοντες να εμπνέονται πάντα και να παρωθούνται στη γραφή από τα λεγόμενα ή την παρότρυνση ενός προσώπου, του δασκάλου δηλαδή της δημιουργικής γραφής;

Κι εδώ η απάντηση είναι αφοπλιστικά απλή και ξεκάθαρη. Στη δημιουργική γραφή κανείς δάσκαλος ή συμμαθητής δεν «βιάζει» τον εταίρο του να γράψει, αν εκείνος δεν νιώσει την ανάγκη και την επιθυμία να το κάνει.

6. Μα τότε ποια είναι η αξία της συμμετοχής; Ποιο το κέρδος;

Η αξία και το κέρδος είναι προφανώς μεγάλη και ίσως όσοι έχουν βιώσει αυτήν την εμπειρία το επιβεβαιώσουν. Αν δεν μπορείς, αν δεν θέλεις, αν δεν εμπνευστείς σε κάποια φάση της δημιουργικής γραφής, ακούς τους άλλους, προσλαμβάνεις θετικά και αρνητικά των γραφομένων τους, γίνεσαι κοινωνός των ιδεών τους, και αυτό σε παρακινεί να γράψεις στο άμεσο μέλλον.

7. Συγκρίνονται τα γραπτά ενός συμμετέχοντα με τα γραπτά των άλλων μελών της ομάδας, και μάλιστα με τα γραπτά των ομολογουμένως καλών μαθητών της τάξης, οι οποίοι προφανώς διαθέτουν μεγαλύτερη ευχέρεια και ικανότητα στη γραφή;

Η απάντηση, θαρρώ, και σ' αυτό είναι καθησυχαστική. Στη δημιουργική γραφή δεν συγκρίνουμε, επιτρέπουμε και δεν αποτρέπουμε, κι αν χρειάζεται να κάνουμε παρατηρήσεις, αυτές είναι χαλαρές, με ηρεμία, απολαμβάνοντας κι εμείς τη διαδικασία. Στη δημιουργική γραφή ακούμε όλους, σχολιάζουμε τα πάντα, συνδυάζουμε τα διαφορετικά συνθέτοντας δημιουργικά και επιχειρώντας να ανατροφοδοτήσουμε τη σκέψη των μαθητών μας.

8. Μπορώ να ανταποκριθώ στο συγκεκριμένο θέμα ή στη συγκεκριμένη μορφή λόγου (στον ποιητικό ή στον πεζό λόγο) ή να ασχοληθώ με διαφορετικά είδη ύφους; Και πώς θα το επιτύχω αυτό, αν δεν έχω τις σχετικές γραμματολογικές γνώσεις;

Κι εδώ μπορώ να απαντήσω με σιγουριά πως στη δημιουργική γραφή προσέρχεται κανείς τολμών. Εξηγούμαι:

Στόχος του δασκάλου γραφής είναι να ωθεί κάθε μέλος της ομάδας να δοκιμάζει και να δοκιμάζεται σε είδη που φοβάται, που δεν έχει ποτέ αγγίξει, που αγνοεί. Είναι, μάλιστα, αυτός ο βασικός κανόνας του παιχνιδιού, να παρακινείς τον μαθητή να γράψει κάτι που δεν θα πίστευε ότι

μπορεί να το κάνει, γιατί δεν θα φοβηθεί το αποτέλεσμα, αλλά θα χαρεί την προσπάθεια... Όσο για τις γραμματολογικές γνώσεις, εδώ υπεισέρχεται πιο ενεργητικά ο δάσκαλος, παρέχοντας τις βασικές γνώσεις και αρχές αλλά και πρότυπα κείμενα όπως αυτά που σε λίγο θα ζητήσει να αποδώσουν οι συμμετέχοντες. Έτσι, παρακάμπτεται και αυτός ο σκόπελος.

9. Μα δεν είναι λίγος ο χρόνος γραφής;

Κάτι που ξενίζει, για να μην πω φοβίζει, τον προστρέχοντα διστακτικά στη δημιουργική γραφή είναι η πίεση του χρόνου, αφού τα γραφόμενα πρέπει να αποδοθούν σε ελάχιστα, θα έλεγα, λεπτά της ώρας και μάλιστα με συνοδεία μουσικής.

Πράγματι, ο χρόνος στη δημιουργική γραφή είναι αμείλικτος και όχι βοηθός, όμως το τελικό αποτέλεσμα είναι τόσο απρόσμενο για τους συμμετέχοντες και συνάμα εκπληκτικό, καθώς μέσα σε 8-10 λεπτά της ώρας γράφονται πολύ όμορφα κείμενα, μακριά από την ηρεμία ενός ερμητικά κλεισμένου δωματίου-γραφείου.

10. Πρέπει όλοι οι μαθητές να διαβάζουν τα κείμενά τους;

Καταληκτικά, θα έλεγα ότι είναι πολύ σημαντικό οι μαθητές μας να τολμούν να μιλήσουν, να διαβάζουν τα κείμενά τους σε ακροατήριο συμμαθητών τους χωρίς να φοβούνται την έκθεση και την καζούρα από τους υπόλοιπους. Για τον λόγο αυτόν, είναι καλό να δίνουμε την ευκαιρία σε όλους όσοι το επιθυμούν να διαβάζουν τα κείμενά τους στο ακροατήριο. Όσοι όμως δεν νιώθουν ακόμη έτοιμοι, ας μην το κάνουν...

11. Δίνουμε «άσκηση για το σπίτι»; Έχουν συνέχεια τα γραφόμενα των μαθητών στο εργαστήρι;

Οι συναντήσεις της δημιουργικής γραφής δίνουν το έναυσμα, την αφορμή να ξεκινήσει ένα μεγαλύτερο έργο. Τα κείμενα που γράφονται είναι μόνο η αρχή, το ξεκίνημα για κάτι πιο μεγάλο, πιο ευρύ και πιο ολοκληρωμένο, κι αυτό βεβαίως, επιτυγχάνεται και τελειοποιείται στον προσωπικό χώρο του καθενός, με τις ιδανικότερες συνθήκες συγγραφής και ίσως, στο τέλος της χρονιάς, να παρουσιαστεί ένα ανθολόγιο ιστοριών ή ένα ολοκληρωμένο μυθιστόρημα που θα έχει γραφτεί από κοινού... Από την άλλη το σύντομο γράψιμο, το περιεκτικό κείμενο είναι πολλές φορές μια άσκηση ουσίας, για να αποφύγει κανείς την ακατάσχετη φλυαρία και να μπει ένα φρένο στην αχαλίνωτη φαντασία, που εν γνώσει τους οι παρευρισκόμενοι θεωρούν αδυναμία στη γραφή τους.

Αγαπητοί συνάδελφοι,

Θέλω να σας βεβαιώσω ότι, αν αποφασίσετε να διδάξετε δημιουργική γραφή στην τάξη, θα το χαρείτε και εσείς και οι μαθητές σας. Αν, μάλιστα, τολμήσετε να γράψετε κι εσείς μαζί με τα παιδιά, τότε οι μαθητές σας θα ενθουσιαστούν, θα παρασυρθούν και θα απολαύσετε μια ωραία εμπειρία, που θα σας δυναμώσει και θα σας κάνει να θέλετε ανά τακτά χρονικά διαστήματα και σε «δύσκολες» σχολικές μέρες να αποφύγετε την ενοχλητική φασαρία, τη «βαρεμάρα» των μαθητών στην τάξη, να βρείτε διέξοδο απέναντι στην ατίθαση συμπεριφορά των παιδιών. Κι αν πάτε ένα βήμα παρακάτω, διδάσκοντας τη γραφή και εκτός σχολικής τάξης, τα παιδιά θα σας παρακαλούν να το ξανακάνετε, κι εσείς δεν θα έχετε λόγο να τους το αρνηθείτε...

Και για του λόγου το αληθές, επισυνάπτω με πολλή χαρά και συγκίνηση ένα μικρό σχόλιο μιας εκπαιδευτικού που προσήλθε στο εργαστήριο γραφής για εκπαιδευτικούς με αρνητισμό και επιχειρήματα πως η δημιουργική γραφή μπορεί να μπερδέψει δασκάλους και μαθητές... Παρά τις αντιρρήσεις της, η εκπαιδευτικός (δασκάλα της Στ' Δημοτικού) – καθώς αυτό το βιβλίο ευελπιστώ να έχει και «συνέχεια» σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης – εφάρμοσε την επόμενη ακριβώς μέρα δημιουργική γραφή στην τάξη, φροντίζοντας το ίδιο βράδυ να μου στείλει το ακόλουθο μήνυμα στο e-mail μου:

Αγαπητέ κ. Λεϊμονή,

Ήταν σχετικό με το μάθημά μας (ενότητα «Μουσεία») τάξη Στ', είχαμε ήδη μιλήσει για ό,τι έκανε ο Έλγιν, βλέποντας λοιπόν την εικόνα της Καρυάτιδας και ακούγοντας μουσική της επιλογής μου, ζήτησα από τα παιδιά τον ψίθυρο της Καρυάτιδας. Ομολογώ ότι δεν περίμενα το αποτέλεσμα. Τα κείμενά τους ήταν γεμάτα τρυφερότητα και συγκίνηση.

Σας ευχαριστώ για αυτό. Βλέπετε...ακόμη και οι «βράχοι»... κάποτε μετακινούνται!

Με εκτίμηση
Τ. Γ. (η αιρετική!)

Την ευχαριστώ θερμά.

Διονύσης Λεϊμονής
φιλόλογος - συγγραφέας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι προσπάθειες για τον σταδιακό εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης ευνοούν στις μέρες μας τις διεπιστημονικές προσεγγίσεις(Ψυχολογία, Κοινωνιολογία, Γλωσσολογία, Κοινωνιογλωσσολογία κ.ά.) στις έρευνες για το παιδί και οδηγούν στην εφαρμογή διδακτικών τεχνικών που αποδεικνύονται αποτελεσματικότερες από αυτές του παρελθόντος για τη συναισθηματική, πνευματική και κοινωνική καλλιέργεια και ανάπτυξή του. Τεχνικές που θα το οδηγήσουν σταδιακά να ενδυναμώσει την προσωπική του αυτοπεποίθηση αλλά και να συνειδητοποιήσει την αξία της συνεργασίας με τις /τους συνομήλικους συμμαθήτριες / συμμαθητές.

Η φιλοσοφία της Δημιουργικής Γραφής, αυτόνομου επιστημονικού κλάδου, πόρρω απέχει από την αντιμετώπιση της εκπαίδευσης ως μέσο επιβολής προαποφασισμένων μετασχηματισμών και την προϊούσα διδακτικοποίηση του παιδαγωγικού στοχασμού. Η υιοθέτηση της λογικής της Δημιουργικής Γραφής στην εκπαιδευτική πράξη δεν αίρει την καθοδήγηση και επίβλεψη του παιδιού από το εκπαιδευμένο προσωπικό, αλλά αναδεικνύει την αξία της συνεργασίας και προωθεί την προσωπική δημιουργία σε μία σειρά ζητημάτων. Ζητημάτων που δεν περιορίζονται στην τυποποιημένη και εργαλειακή σχολική γνώση και κουλτούρα, αλλά μυσούν το παιδί, την/τον μικρή/μικρό «καλλιτέχνη» στις πρακτικές του εφαρμοσμένου πολιτισμού. Αναγνωστικές και συγγραφικές δεξιότητες μέσα από την προσέγγιση και μύηση στον κόσμο της λογοτεχνίας και αυτόν του θεάτρου, του σεναρίου κ.τ.λ. προσφέρουν τη δυνατότητα της κατάκτησης μαθησιακών στόχων πρωτότυπων και αντισυμβατικών, ταυτόχρονα όμως και τόσο ουσιαστικών για το παιδί.

Εύχρηστα και πρακτικά εγχειρίδια, όπως το ανά χείρας βιβλίο του κ. Λεϊμονή, υπηρετούν την αναζήτηση της δημιουργικής προσωπικής έκφρασης και μίας σύγχρονης παιδαγωγικής οπτικής, δηλαδή αυτήν της Δημιουργικής Γραφής. Μορφώνουν κριτικά σκεπτόμενους και ενεργητικούς πολίτες και ελέγχουν εμμέσως πλην σαφώς την άποψη της «ιερής» ιδιαιτερότητας του κόσμου της γραφής και συνεπώς προσβάσιμης μόνο

στους μυθοποιημένους ιεροφάντες της. Έργα σαν και αυτό αντιλαμβάνονται σοβαρά τον συγχρονικό και διαχρονικό τους ρόλο, βοηθούν εκπαιδευτικούς και μαθητές να οργανώσουν και να σχεδιάσουν δραστηριότητες με ευφάνταστο και παιγνιώδη τρόπο, μα πρωτίστως μας υπενθυμίζουν πως η μάθηση οφείλει να πραγματώνεται στη σφαίρα της δημιουργικότητας.

Τριαντάφυλλος Η. Κωτόπουλος

*Αναπληρωτής Καθηγητής Δημιουργικής Γραφής
και Νεοελληνικής Λογοτεχνίας
Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

«...Αν ευχόμουν ένα Σχολείο αφοσιωμένων ποιητών –για να θυμηθώ τον Ρήγα– θα ήταν ένα Σχολείο, όπου οι μαθητευόμενοι, ανάμεσα σε πολλά άλλα που παραλείπω, θα μάθαιναν απέξω μεγάλα κομμάτια από τους ποιητές μας, αρχίζοντας από τον Όμηρο ως τους Βυζαντινούς υμνογράφους, τον Διγενή, τον Φτωχοπρόδρομο, εννοώ στο πρωτότυπο και παρακάτω ως εμάς. Θα μάθαιναν ό,τι μας είναι γνωστό από την αρχαία προσωδία. Θα έκαναν ασκήσεις πάνω στους διάφορους τύπους του δεκαπεντασύλλαβου και σε πολύ αυστηρά στιχουργικά θέματα. Θα δοκίμαζαν τέλος να συμπτύξουν εικοσιπέντε στίχους ενός ποιήματος σε τρεις. Θα απέφευγα τις σχολαστικές αναλύσεις κειμένων. Απεναντίας θα χρησιμοποιούσα κάθε μέσο για να τους φέρω στην αμεσότερη επαφή με την υφή της γλώσσας αυτών των ποιημάτων. Έπειτα θα τους άφηνα ελεύθερους να βρουν το δρόμο τους...»

Γ. Σεφέρης, 1964

Ο όρος Δημιουργική Γραφή, ευθεία απόδοση του αγγλοσαξονικού «Creative Writing», προκαλεί συχνά σύγχυση και αμηχανία τόσο εξαιτίας της πολλαπλής σημασίας και χρήσης του όσο και λόγω των διφορούμενων συνειρμικών νοημάτων που εγείρει και προκαλεί σε ένα κοινό που αγκαλιάζει τις καινοφανείς κα νεότροπες ιδέες. Άλλωστε η δημιουργική γραφή, ως όρος που προσδιορίζει μία κατεξοχήν δημιουργική διαδικασία, λατρεύει τις αποκλίσεις και αυτομάτως «αισθάνεται αλλεργική» σε οποιαδήποτε απόπειρα ορισμού, πλην εκείνων των περιγραφικών και συνοπτικών. Έτσι στην ευρεία του σημασία ο όρος υπονοεί κυρίως τη γραφή που είναι κοντά στα κείμενα της λογοτεχνίας και επικεντρώνει το ενδιαφέρον στην εκμάθηση δεξιοτήτων που συνδέονται άμεσα και πρωτίστως με τη λογοτεχνική γραφή και δευτερευόντως ασχολείται και με άλλου τύπου συγγραφικές δεξιότητες που συνδέονται με διάφορα χρηστικά ή δημο-

σιογραφικά είδη του λόγου, που έχουν περισσότερο πληροφοριακό ή δοκιμιακό χαρακτήρα.

Κυριαρχεί η εσφαλμένη εντύπωση ότι η δημιουργική γραφή συνδέεται πρωτίστως με την ίδρυση του Iowa Writer's Workshop το 1939, παρόλο που υπήρχαν προάγγελοι του εγχειρήματος με σημαντικότερο αυτόν του '47 Workshop' στο Harvard από τον George Baker. Στην ουσία όμως τα πράγματα είναι τελείως διαφορετικά. Η ιστορία της δημιουργικής γραφής ξεκινά στην αρχαία Αθήνα με τα έργα του Αριστοτέλη (384-322 π.Χ.) «Ρητορική» και «Περί Ποιητικής», όπου καταγράφονται στο πρώτο οι κλασικές τεχνικές της Ρητορικής και στο δεύτερο η σημαντικότερη θεωρία της λογοτεχνίας της αρχαιότητας. Η Ρητορική ως διδακτικό εργαλείο καταφέρει και επιβιώνει στο χρόνο. Στην περίοδο των Ελληνιστικών χρόνων, στο Μεσαίωνα, στην Αναγέννηση, στην προβιομηχανική περίοδο, η Ρητορική επιτελεί τις κεντρικές λειτουργίες της διδασκαλίας του γραπτού και προφορικού λόγου (έντεχνου και μη) και είναι αυτή το βασικό εργαλείο στη διδασκαλία της λογοτεχνίας, καθώς στη γαλλική Εκπαίδευση μέχρι και τις αρχές του 19ου αιώνα, η στοχοθεσία στο μάθημα της λογοτεχνίας στις δυο τελευταίες τάξεις του γαλλικού Λυκείου που αποκαλούνται έτος Ρητορικής) ορίζεται ως εξής:

α. Εκμάθηση των υφολογικών και λογοτεχνικών σχημάτων και στη σύνθεση αφηγήσεων σε λατινική και γαλλική γλώσσα.

β. Εκμάθηση και κατάκτηση της τέχνης της γραφής. Οι μαθητές δηλαδή εξοικειώνονται με τα διάφορα είδη της λογοτεχνίας, γαλλικής, ελληνικής και λατινικής.

γ. Παραγωγή κειμένων, μέσω μίμησης των πρωτοτύπων.

Προς επίρρωση των παραπάνω να θυμίσουμε ότι το έργο *Œuvres de Jeunesse* του G. Flaubert είναι το αυθεντικό corpus ασκήσεων που παραδόθηκε για τις τελικές εξετάσεις του baccalaureat και δημοσιεύτηκε σχεδόν ατόφιο. Ο Αρθούρος Ρεμπώ αναφέρει ότι αποστηθίζει λογοτεχνικά κείμενα και υφολογικά σχήματα και γράφει στίχους και μέτρα στο στυλ των στίχων Οδύσσειας και Αινειάδας.

Από τα μέσα του 19ου αιώνα όμως η Ρητορική γίνεται αντικείμενο αμφισβητήσεων και ενστάσεων και μαζί της και οι τρόποι διδασκαλίας της λογοτεχνίας. Τί έχει συμβεί; Η ευρωπαϊκή εκδοχή της λογοτεχνίας από την Αναγέννηση και μετά επηρεάζεται από την κυριαρχία του ορθού λόγου,

αποκλίνει από το συναίσθημα, τάσσεται στη λογική και υπηρεσία του πρώιμου καπιταλιστικού κινήματος και μόνο μετά την περίοδο του Ρομαντισμού ταυτίζεται με το ευφάνταστο γράψιμο, την έμπνευση, την αυθορμησία, τη μοναδικότητα και την πρωτοτυπία, όλα στοιχεία που φαίνεται να αντιστρατεύονται τις καθιερωμένες αξίες του βιομηχανικού καπιταλισμού, που επελαύνει και επιβάλλει με την πολλαπλή του παραγωγικότητα λογικές που στηρίζονται, όχι στη μοναδικότητα, αλλά στην πολλαπλάσια παραγωγή ενός προϊόντος, όχι στη μήτρα στη δημιουργία ενός προϊόντος, αλλά στην κατασκευή πολλών ομοειδών του.

Η λογοτεχνία, το λογοτεχνικό προϊόν, στην ύστερη περίοδο του βιομηχανικού καπιταλισμού έχει τη σφραγίδα της μοναδικότητας και διαφοροποιείται από το βιομηχανικό ή βιοτεχνικό προϊόν το οποίο προσφέρεται για πολλαπλή παραγωγή και χαρακτηρίζεται από επαναληπτικότητα. Έτσι, από τα μέσα του 19ου αιώνα και μετά η λογοτεχνία θεωρείται σχεδόν ένα μυθοποιημένο καλλιτεχνικό προϊόν και αυτό με τη σειρά του προκαλεί μια αντίστοιχη μυθοποίηση και εξιδανίκευση του καλλιτέχνη - δημιουργού, ο οποίος θεοποιείται και εκλαμβάνεται ως μικρός δημιουργός επί της γης. Η επίταση του φαινομένου ευνοείται και από τον εκκεντρικό τρόπο ζωής των καλλιτεχνών αυτής της περιόδου και από τις υπερβολές της ίδιας της τεχνοτροπίας του Ρομαντισμού. Είναι η εποχή της απόλυτης κυριαρχίας του Ρομαντισμού που εξιδανικεύει και τη λογοτεχνία και το συγγραφέα και καθιστά και τον ίδιο τον δημιουργό και το δημιούργημα δυσπρόσιτα στο ευρύ κοινό.

Αυτή η αντίληψη διαπερνά όλο το πολιτιστικό εποικοδόμημα της κοινωνίας και προκαλεί αλυσιδωτές αντιδράσεις. Οι ανατροπές είναι μεγάλες. Ειδικότερα στο εκπαιδευτικό σύστημα και συγκεκριμένα στη διδασκαλία της λογοτεχνίας ανατρέπονται σχεδόν αθόρυβα κλασικές αντιλήψεις και εξαφανίζονται παλιές μέθοδοι και κανόνες που αφορούν και τις τεχνικές και τα εκπαιδευτικά εργαλεία. Οι αλλαγές έρχονται καταγιγιστικά και υλοποιούνται με τη εμφάνιση της υποχρεωτικής διδασκαλίας της ιστορίας της λογοτεχνίας, στις αρχές του 20ου αιώνα που σιγά-σιγά εκτοπίζει τη Ρητορική ως φιλοσοφία αλλά και ως εργαλείο προσέγγισης της λογοτεχνίας.

Η λογοτεχνία πλέον στα τέλη του 19ου αιώνα εκλαμβάνεται ως ένα μυθοποιημένο καλλιτεχνικό προϊόν με αντίστοιχη μυθοποίηση του καλλιτέχνη. Η αισιόδοξη αντίληψη ότι το λογοτεχνικό κείμενο μπορεί να διδα-

χτεί και να εξεταστεί με τη βοήθεια της επιστημονικής μεθοδολογίας, ώθησε τη διδασκαλία της λογοτεχνίας σε άλλα μονοπάτια. Τώρα πια η δεσπόζουσα συνιστώσα της διδασκαλίας της λογοτεχνίας είναι η ερμηνεία, η αναζήτηση του νοήματος, η ανάπτυξη ενός λόγου για τη λογοτεχνία και όχι η απόκτηση δεξιοτήτων για τη δημιουργία ή έστω τη μιμητική αναπαραγωγή ενός λογοτεχνικού κειμένου. Εφευρίσκεται η Dissertation, είδος ερμηνευτικού και αποδεικτικού δοκιμίου πάνω σε ένα λογοτεχνικό κείμενο, ως κεντρική παράμετρος της εξέτασης των μαθητών.

Οι πρώτοι που αντέδρασαν σε αυτήν την κατάσταση, δηλαδή ότι η λογοτεχνία στην Εκπαίδευση δεν είναι πια ένα μοντέλο, ένας κανόνας, παρά ένα αντικείμενο μελέτης μόνο για κριτική και ανάλυση ήταν οι ίδιοι οι δημιουργοί, καθώς αναρωτιούνται τώρα οι ίδιοι μέσα στο έργο τους για την ουσία της λογοτεχνίας, τα κλειδιά της και τους κανόνες της και ανοίγουν δρόμους για τη συνύπαρξη ρητορικής, κριτικής και ποιητικής λειτουργίας. Αυτή η αντίδραση δημιουργών, όπως ο Προυστ και ο Κούντερε ενισχύθηκε ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου, όταν διαπιστώθηκε ότι η αναπαράσταση της πραγματικότητας μέσω της λογοτεχνίας είναι μια ουτοπία. Το αδιέξοδο της λογοτεχνίας φάνηκε να διογκώνεται. Έτσι, ένας μεγάλος αριθμός συγγραφέων αντέδρασε δείχνοντας την προβληματική σχέση του κόσμου της λογοτεχνικής μυθοπλασίας και της εξωτερικής πραγματικότητας. Η μεταμυθοπλασία σε συνδυασμό με την αυτοαναφορικότητα (όροι προνομιακοί στην ανάγνωση της σύγχρονης λογοτεχνίας) άνοιξαν στην ουσία τα μάτια του αναγνώστη και τον έμπασαν μυστικά στο εργαστήρι του συγγραφέα. Συγγραφείς όπως οι Ίταλο Καλβίνο, Άλαν Ρομπ Γκριγιέ και Μίλαν Κούντερε δημιουργούν λογοτεχνικά έργα στα οποία σχολιάζουν τον τρόπο της γραφής τους, τη λειτουργία των ηρώων και τις πιθανές επιλογές τους, ενώ παράλληλα συνδυάζουν τη συγγραφή έργων τους με την εξερεύνηση της γραφή τους (Genette, 1969).

Με μια κουβέντα: η Ρητορική μετακινείται προς το σώμα της λογοτεχνίας και η λογοτεχνία μετατρέπεται μερικώς και σε μια άτυπη ρητορική. Η σύγχρονη λογοτεχνία και ειδικότερα η νεωτερική της εκδοχή είναι ταυτόχρονα λογοτεχνία και λόγος για τη λογοτεχνία. Στην ουσία η απουσία και το έλλειμμα της φιλοσοφίας της ρητορικής αναδείχτηκε πρώτα από τους συγγραφείς και την ίδια τη λογοτεχνία και αργότερα από την ίδια την κοινωνία. Έτσι εμφανίστηκαν τα πρώτα εργαστήρια δημιουργικής γραφής

και αργότερα αυτά θεσμοποιήθηκαν στην Εκπαίδευση αλλού αμέσως και αλλού αργότερα.

Στα καθ' ημάς αξιοσημείωτη είναι η προσθήκη νέων στόχων και επιδιώξεων στη στοχοθεσία της διδασκαλίας της λογοτεχνίας, π.χ. στα ΔΕΠΠΣ (2000), όπως η «ανάπτυξη ατομικής έκφρασης και δημιουργικότητας» που απουσίαζαν στο παρελθόν. Πιο ενδιαφέρουσες είναι κυρίως οι αλλαγές και οι προσθήκες για την είσοδο της δημιουργικής γραφής στο Σχολείο που εμφανίζονται στα Προγράμματα του 2011-12, τα οποία δυστυχώς δεν εφαρμόστηκαν ποτέ. Τελείως πρόσφατα η Εγκύκλιος του Υπουργού Παιδείας το χειμώνα του 16-17 εισάγει με πολύ άκομψο τρόπο (χωρίς προετοιμασία και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών αλλά και ως εξεταζόμενο μάθημα) τη δημιουργική γραφή στο Γυμνάσιο, ως αυτόνομη θεματική ενότητα στο εξεταζόμενο μάθημα Νεοελληνική Γλώσσα. Ως τίτλος η δημιουργική γραφή εμφανιζόταν ήδη παλαιότερα και στην Α' λυκείου.

Η δημιουργική γραφή αποτελεί ένα μεγάλο όπλο και μια εναλλακτική πρόταση διδασκαλίας της λογοτεχνίας στη σχολική τάξη. Οι μαθητές χρησιμοποιούν δεξιότητες που συνδέονται με το παιχνίδι, τη δημιουργικότητα, τη φαντασία και χιλιάδες πειραματισμούς. Βεβαίως οι φόβοι για άλλη μια καινοτομία που πολύ εύκολα θα σχολειοποιηθεί, θα συρρικνωθεί και θα καταλήξει άλλο ένα μάθημα είναι πάντοτε υπαρκτοί... Κατά συνέπεια είναι απαραίτητα δυο πράγματα:

1. Η θεσμοποίηση εργαστηρίων δημιουργικής γραφής στο χώρο του Σχολείου είτε αυτόνομα είτε παράλληλα με τα υπόλοιπα Πρόγραμμα. Είναι ευνόητο πως η συμμετοχή στο εργαστήριο αυτό οφείλει και πρέπει να είναι «προαιρετική» και να μη καταπιέζεται ο μαθητής αλλά να ενισχύεται από τον εκπαιδευτικό, εφόσον συχνά οι ίδιοι οι μαθητές αισθάνονται την ανάγκη να εκφραστούν δημιουργικά. Εφόσον η υποδομή του σχολείου δεν επιτρέπει άμεσα τη διάθεση ειδικής αίθουσας, το «Εργαστήρι Λογοτεχνίας», τουλάχιστον ως προς το βασικό υλικό του, μπορεί να στεγάζεται προσωρινά είτε σε κάθε τάξη (στο Δημοτικό), είτε στη Σχολική Βιβλιοθήκη, σε ειδικό χώρο όπου θα βρίσκονται συγκεντρωμένα τα ράφια με υλικό του μαθήματος. Ένα εργαστήριο δημιουργικής γραφής έχει ως κεντρικό στόχο να καλλιεργήσει τη φαντασία και τη δημιουργικότητα να καταστήσει ευχάριστη την πράξη της γραφής και να επιτρέψει σε όλα τα παιδιά να αποκτήσουν αυτογνωσία και εμπιστοσύνη στον εαυτό τους.

2. Είναι απαραίτητη μια αναλυτική παρουσίαση δράσεων δημιουργικής γραφής (στόχοι, δεξιότητες και περιεχόμενο δράσεων) για να είναι παιδαγωγικά εφαρμόσιμες και αξιοποιήσιμες στον ευρύ χώρο του Σχολείου. Απαιτείται επίσης και μια απλή και τυπική μεθοδολογία εφαρμογών, όπου η έμφαση θα δίνεται στις εκάστοτε τεχνικές των επιλεγμένων δράσεων. Είναι κατανοητό επίσης ότι οι δραστηριότητες δημιουργικής γραφής απαιτούν άλλη προσέγγιση και άλλη μεθοδολογία. Μπορεί οι δραστηριότητες να είναι εντελώς ασύδοτες και κατευθυνόμενες από τη διάθεση των παιδιών αλλά τις περισσότερες φορές χρειάζονται συγκεκριμένα βήματα, χαρακτηριστικά, στάδια και φάσεις δηλαδή:

α. Επιλογή, αναγνώριση και κατανόηση, του λογοτεχνικού είδους και των διακριτών γνωρισμάτων. Συνάντηση και με δράσεις φιλιαναγνωσίας.

β. Πριν από οποιαδήποτε δράση προσφέρονται μικρές ασκήσεις ξεμπλοκαρίσματος (το άγχος της λευκής σελίδας) που μετατρέπονται σταδιακά σε σχέδια γραφής με στόχο το παραμύθι, την ποίηση, τη νουβέλα, το θέατρο. Προτιμώνται μικρές εισαγωγικές ασκήσεις που καταλήγουν στο τέλος σε ένα γενικό σχήμα του λογοτεχνικού είδους, π.χ. παιγνίδι με έναν στίχο, με μια στροφή και μετά με ένα ποίημα.

γ. Άνοιγμα των δραστηριοτήτων σε άλλες μορφές έκφρασης: μουσική, ζωγραφική, θέατρο, παντομίμα.

Ένα εργαστήριο δημιουργικής γραφής (αρχές, κανόνες, Τυπολογία)

Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα οι εμπειρίες από τη λειτουργία εργαστηρίων δημιουργικής γραφής είναι ελάχιστες, εάν όχι ανύπαρκτες. Επίσημα εργαστήρια δημιουργικής γραφής έχουν αναπτυχθεί μάλλον αποσπασματικά κυρίως σε εξωθεσμικούς και εξωεκπαιδευτικούς χώρους ή με την ευκαιρία επισκέψεων συγγραφέων στα σχολεία. Στην ουσία δεν ασκούν και δεν έχουν σε καμιά περίπτωση την έλξη και γοητεία που έχουν σε Εκπαιδευτικά Συστήματα της Ευρώπης, όπου η παρουσία και η λειτουργία τους αποτελεί μια συνηθισμένη εκπαιδευτική επιλογή.

Η διάρκεια μιας συνάντησης διαρκεί περίπου 50 έως 80 λεπτά ανάλογα με την ηλικία των παιδιών για όλες τις προτεινόμενες δραστηριότητες δημιουργικής γραφής.

1. Προετοιμασία (2-3 λεπτά)

Αυτοσυγκέντρωση, σύντομη χαλαρωτική προετοιμασία, π.χ. Τα παιδιά σε στάση ανάπαυσης, καθισμένα άνετα, με τα μάτια κλειστά, επικεντρώνουν την προσοχή τους σε θορύβους που έρχονται από έξω, μετά σε θορύβους που έρχονται από την αίθουσα και τέλος σε θορύβους που έρχονται από μέσα τους, οι χτύποι της καρδιάς ο αέρας που βγαίνει από τα πνευμόνια. Τα παιδιά μένουν για λίγο σε αυτήν τη θέση, μετά ανοίγουν τα μάτια τους και είναι έτοιμα...

Εάν τα παιδιά δεν συγκεντρώνονται (ειδικά στην αρχή ξεκαρδίζονται στα γέλια) τους ζητάμε να ηρεμήσουν κάνοντας βαθιές εισπνοές.

2. Διεξαγωγή της συνάντησης

- Αναλυτική εξήγηση των όρων του λογοτεχνικού παιγνιδιού ή των ασκήσεων και ενδεχομένως και αναγνώσεις πολλών παραδειγμάτων.
- Χρόνος γραφής. Ο χρόνος δηλώνεται πάντοτε με ακρίβεια με την στερεότυπη φράση: έχετε x λεπτά για να τελειώσετε την άσκησή σας. Κατά τη διάρκεια της γραφής ο σεβασμός του άλλου είναι απαιτητός και δεδομένος.
- Χρόνος ανάγνωσης. Ανάγνωση των κειμένων από όλους. Διαδικασία απαραίτητη για την αξιολόγηση των κειμένων, πρόσκληση για ακρόαση των άλλων και άνοιγμα σε κάθε κριτική. Η ανάγνωση επιτρέπει να φανούν οι αδυναμίες και βοηθάει την αυτοδιόρθωση

3. Οργάνωση

Η αίθουσα διδασκαλίας δεν είναι και ο ιδανικός χώρος για τη λειτουργία του εργαστηρίου δημιουργικής γραφής, εφόσον η ανάγκη να φανεί κάτι διαφορετικό από ένα τυπικό μάθημα είναι μεγάλη και ισχυρή. Όταν υπάρχει αίθουσα Βιβλιοθήκης και άλλου τύπου αίθουσα είναι η καλύτερη επιλογή.

Προτιμάται η κυκλική τοποθέτηση των καρεκλών ή των θρανίων.

Σε ένα εργαστήριο δημιουργικής γραφής το ελάχιστο που μπορεί να συμβεί είναι ότι μια ομάδα μαθητών μαθαίνει, διαβάζει, ακούει μια σειρά από κείμενα που γράφουν τα μέλη του εργαστηρίου (Boniface, 2008) Όλα τα παιδιά οιασδήποτε ηλικίας έχουν το δικαίωμα και τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν ένα εργαστήριο και να εξασκηθούν σε απλά και σύνθετα παιγνίδια γραφής.

Τα παιδιά που έχουν γλωσσικά και λεξικολογικά προβλήματα θα γράψουν κείμενα με το δικό τους περιορισμένο λεξιλόγιο που θα αυξηθεί μέσω των ασκήσεων.

Τα δέκα κρίσιμα στοιχεία ενός εργαστηρίου δημιουργικής γραφής.

1. Το εργαστήριο υποδέχεται μέχρι και 15 άτομα.
2. Η διάρκειά του είναι τουλάχιστον 50 λεπτά.
3. Όλα τα παιδιά πρέπει να γράφουν αλλά δεν μπορούμε και ούτε πρέπει να εξαναγκάσουμε κανέναν να γράφει, απλά να ενθαρρύνουμε.
4. Οι ασκήσεις γραφής έχουν έναν τόνο και μια χροιά παιγνιώδους λογικής.
5. Μετά το πέρας του ορισμένου χρόνου για τη γραφή όλοι διαβάζουν το γραπτό τους. Μπορούν να το προβάλλουν ενδεχομένως στον ηλεκτρονικό πίνακα για να υπάρχει και η οπτική εικόνα (ιδίως στα ποιήματα είναι απαραίτητη).
6. Συνήθως ο πρώτος από την ομάδα που διαβάζει είναι εθελοντής.
7. Η κριτική γίνεται από τον συντονιστή και πάντοτε με βάση τους κανόνες γραφής που δόθηκαν πριν την άσκηση.
8. Τα κείμενα ξαναδουλεύονται σχεδόν πάντοτε.
9. Μπορεί και ο συντονιστής να γράφει.
10. Ένα εργαστήριο έχει τρεις λέξεις οδηγούς: ταπεινότητα, ταλέντο, αυτοσυγκέντρωση.

Το βιβλίο του Διονύση Λειμόνη υπηρετεί ακριβώς αυτήν τη λογική. Προτρέπει τους μαθητές να παίξουν με τη γλώσσα, τους κανόνες της και τις χιλιάδες επιλογές της. Πρόκειται για μια διαδικασία κατά την οποία με την κατάλληλη διέγερση της παιδικής δημιουργικότητας προκαλείται η παραγωγή λόγου με παιγνιώδη και απαλλαγμένο από αυστηρά μαθησιακά και αξιολογικά πλαίσια τρόπο. Στο βιβλίο του κυριαρχεί μια παιδαγωγική λογική που προσεγγίζει βιωματικά, μέσα από το παιχνίδι τη μάθηση του λόγου και των δυνατοτήτων του και στηρίζεται στην αναδόμηση των στοιχείων της λέξης, της πρότασης και κατ' επέκταση του κειμένου, με σκοπό της παραγωγή νέων κειμένων.

Ο συγγραφέας ευτυχώς για εμάς διαθέτει όλο το πακέτο. Είναι ένας καλός συγγραφέας, είναι ένας καλός φιλόλογος και ένας εξαιρετικός δάσκαλος. Το βιβλίο του προφανώς είναι ευτυχής συγκερασμός αυτών των

τριών προνομιακών χαρακτηριστικών του Διονύση Λεϊμονή. Έτσι, το βιβλίο του καταφέρει το εξής καταπληκτικό. Ευτυχώς ή δυστυχώς η έμπνευση δεν διδάσκεται κι αυτό το ξέρει πολύ καλά ο Διονύσης, ως συγγραφέας. Διδάσκονται όμως οι τρόποι για τη δημιουργία ενός πλαισίου που ευνοεί τη γέννησή της και την έκφρασή της. Αυτό καταφέρει με πολύ απλό τρόπο ο συγγραφέας, καθότι δάσκαλος με πείρα και κυρίως αγάπη και σεβασμό για το μαθητή. Δημιουργεί με το βιβλίο του ένα πλαίσιο αταξίας, δηλαδή ένα καθεστώς που απομακρύνει τους κανόνες και συνθήκες που περιορίζουν την ελευθερία σκέψης, τη διάθεση δημιουργίας και αντίθετα ευνοεί εκείνα τα στοιχεία που οδηγούν σε άλλου τύπου χρήσεις των λέξεων, σε γλωσσικές ανατροπές, σε αποκλίνουσες επιλογές, σε παρθενικές ενατενίσεις της πραγματικότητας και σε φρέσκους και καινούργιους δρόμους προσωπικής γραφής και έκφρασης.

«Όταν άνοιξα τον οδηγό μου κατάλαβα.

Μήτε σχεδιαγράμματα μήτε τίποτα.

Μόνο λέξεις.

Αλλά λέξεις που οδηγούσαν κατευθείαν

σ' αυτό που γύρευα...»

(Μικρός Ναυτίλος,

Οδυσσέας Ελύτης)

Ανδρέας Καρακίσιος

Καθηγητής ΤΕΠΑΕ Α.Π. Θεσσαλονίκης